

Реєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна. – К.: Генеза, 2004. – 480 с.

До 90-річчя початку Першої світової війни 1914–1918 рр. у видавництві "Генеза" вийшла монографія доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, заступника директора Інституту історії України НАНУ, завідувача відділу історії України XIX – початку XX ст. О.П.Реєнта та кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника інституту О.В.Сердюка "Перша світова війна і Україна". Це перше у вітчизняній історіографії видання про Велику війну, присвячене не бойовим діям, військовим операціям і битвам на українських землях, а виявленню ролі та значення економічного потенціалу України для Російської імперії в роки війни. Особливе місце відведено впливу війни на суспільні процеси в Наддніпрянській Україні, відтворенню загальної картини політичного, соціально-економічного, етноконфесійного, ідеологічного та культурного життя українського народу в період воєнного лихоліття.

Книга написана на великій джерельній базі – архівні документи, матеріали преси, численні офіційні й статистичні збірники, різноманітні вісники тогочасних державних і громадських організацій, а також історичні праці з порушеної теми за останні 90 років.

Історичну та інформаційну цінність монографії підвищують 66 різноманітних таблиць, які суттєво доповнюють авторський текст і допомагають читачеві розібратися з інформацією. У книзі вміщено фотографії вищих посадовців Російської імперії під час Першої світової війни. Доречними є іменний та географічний покажчики. Найбільш фундаментальними й цінними в монографії є розділи про промисловість і сільське господарство України в роки війни.

Говорячи про прискорення технічного й промислового розвитку в Росії напередодні війни (імперія посідала тоді четверте й п'яте місце серед капіталістичних країн за виробництвом продукції машинобудування, паливної та металургійної промисловості), автори відтворюють реальну картину стану справ – загалом фабрично-заводська промисловість була недостатньо розвинена. Проте Україна належала до промислово розвинених регіонів. У праці на конкретних даних уперше показано конфронтацію держави з підприємцями, яка виникла ще до війни. У Росії формування капіталізму відбувалося в умовах переплетення азіатських і європейських рис розвитку. Уряд насаджував важку промисловість для забезпечення військової потуги імперії. Військовий сектор економіки був у державній власності й мав податкові та інші пільги, що викликало гостре незадоволення підприємницьких організацій. Аналогічна ситуація склалася в залізничному транспорті: 70% залізниць перебували в державній власності, а з початком війни для їх безперервного забезпечення паливом уряд вдався до реквізиції донецького вугілля, що викликало приховане незадоволення гірничопромисловців.

Промисловість України в роки війни розвивалася стрибкоподібно. Коли вона відчувала тиск влади, спричинений воєнними потребами, то видобуток вугілля, металу, зброї зростав, як констатують автори, навіть удвічі. Стає зрозумілим, що опозицію царизмові, окрім простих людей, становили не лише генерали, думці та урядовці, а й ціла армія представників промисловості, буржуазії. Усе це й призвело в лютому 1917 р. до падіння династії Романових.

Не менш цікавим та інформаційно насиченим є другий розділ монографії про сільське господарство України в роки війни. Значний інтерес становить розділ про земельні ресурси й населення України, яке було зайняте в сільському гос-

подарстві (84,81% населення мешкало в селах). Загальновідомо, що землеробство завжди було головним у господарському балансі України, проте автори книги не обмежилися описом стану сільського господарства лише під час війни. Вони досить детально, із залученням статистичних даних, зробили ретроспективний аналіз сільськогосподарського розвитку України до 1914 р., що дало змогу краще показати його стан у воєнний період. У розділі висвітлено розвиток рільництва й тваринництва, а також стан машинної та технічної бази сільського господарства у воєнний час.

Доречним є параграф про занепад сільського господарства України в роки війни. Автори правдиво й неупереджено показали, що причина цього криється не лише у воєнному лихолітті, масових мобілізаціях селян до війська, а й у тому, що на початку ХХ ст. суспільство Російської імперії, в тому числі й України, усе ще залишалося архаїчним. 80% населення проживало в селах і займалося здебільшого землеробством. Спроба втілення в життя столипінської аграрної реформи, яка мала перебудувати життя села, зазнала справжнього краху. Хутори й відруби, залишившись без господарів, які були мобілізовані в армію, практично припинили своє функціонування й лише подекуди жевріли як осередки сільськогосподарського виробництва. Слід звернути увагу на твердження авторів, що під час війни докорінно змінилися погляди селян, адже вони набули винятково негативного досвіду у взаєминах із владою та державою, а також споконвічними визискувачами-поміщиками, чиновниками, офіцерами та представниками інших панівних верств суспільства. Такий незначний на перший погляд висновок пояснює жорстокість і братовбивство в Україні під час громадянської війни та національно-визвольних змагань.

Третій розділ дослідження – "Роль України в забезпеченні армії та населення продовольством" – продовжує й суттєво доповнює другий. Він починається з вивчення продовольчих ресурсів ще з довоєнного часу, що дає змогу рельєфно й усебічно висвітлити цю важливу проблему безпосередньо під час війни. На конкретних фактах автори показують, що російська влада й не уявляла, що імперію можуть спіткати ускладнення в справі постачання армії та населення продовольством. Це сталося 1916 р., із початком кризи в сільському господарстві. До того ж, значна частина орних земель опинилась у смузі бойових дій і впродовж майже чотирьох років війни не використовувалась. Проте Україна повністю забезпечувала всім необхідним війська Південно-Західного фронту, що вів бойові дії на українських землях. Автори приділили значну увагу реформуванню продовольчого ринку в Україні в роки війни. Свої твердження та висновки вони підтвердили солідною джерельною й статистичною базою. Завершується розділ об'єктивною інформацією про зростання продовольчої кризи в результаті недороду 1916 р. в Поволжі, на Південному Уралі та в українському Причорномор'ї й Приазов'ї, що став наслідком як несприятливих кліматичних умов, так і породжених війною об'єктивних явищ – величезного збільшення особового складу армії та зменшення робочої сили на селі. Історики показали, що виробники в корисливих цілях створили дефіцит на хлібному ринку, чим також сприяли зростанню продовольчої кризи наприкінці війни.

Четвертий розділ монографії присвячено транспортно-залізничному комплексі України в роки війни. Розпочинається він, аналогічно попереднім, аналізом стану залізничного транспорту напередодні війни. Слід схвально оцінити спробу авторів показати транспортно-залізничну галузь України й усієї Російської імперії на тлі інших європейських держав, що брали участь у війні. За допомогою таблиць автори переконливо показують, що саме величезна територія

Російської імперії стала причиною кризи галузі в роки війни. Аналізується пропускна можливість магістралей, парк перевізних засобів та ремонтна база. Щодо залізниць на території України, то можна сказати про незастосування їх керівництвом і персоналом нових форм і методів використання цього найпоширенішого виду транспорту, адже саме німецькі військові залізничники запровадили на українських землях тимчасові пересувні залізниці, по яких несподівано для росіян перекидали війська в необхідні райони для організації раптового наступу або організовували їх негайний відступ.

Робота О.Реєнта й О.Сердюка присвячена детальному аналізу економічного потенціалу України у веденій Російською імперією разом із союзниками по Антанті війні проти країн Четверного союзу, свідчить про її важливу роль у цьому. Автори аналізують вплив війни на соціально-економічне становище населення й промислових регіонів України (розділ "Суспільно-політичне життя в роки війни").

Вдало визначено не лише тематику, а й хронологічні межі монографії – вона завершується періодом ведення Російською імперією активних бойових дій і не торкається революційних подій, укладення сепаратних договорів і окупації України австро-угорськими та німецькими військами у 1918 р., адже це порушило б задум авторів показати розвиток економічного потенціалу України напередодні та в роки війни. Книга завершується розділом про загострення суперечностей в імперському суспільстві й розгортання буремних подій наприкінці війни.

Праця О.Реєнта та О.Сердюка є цінним дослідженням історії економічного розвитку України на початку ХХ ст., його впливу на хід Першої світової війни.

**В.М.Волковинський (Київ)
В.Ф.Солдатенко (Київ)**